

Anna Peck

W POSZUKIWANIU TOŻSAMOŚCI
RASIZM W AMERYKAŃSKICH KONCEPCJACH RELIGIJNYCH

Zakład Wydawniczy NOMOS

W POSZUKIWANIU TOŻSAMOŚCI
RASIZM W AMERYKAŃSKICH KONCEPCJACH RELIGIJNYCH

Anna Peck

W POSZUKIWANIU TOŻSAMOŚCI

RASIZM W AMERYKAŃSKICH KONCEPCJACH RELIGIJNYCH

Zakład Wydawniczy NOMOS

© Copyright by Anna Peck i Zakład Wydawniczy »NOMOS«

Recenzje: prof. dr hab. Maria Libiszowska-Żółtkowska

prof. dr hab. Kazimierz Urban

Książka dofinansowana przez Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego

Redakcja wydawnicza: Jadwiga Nagły

Redakcja techniczna: Dariusz Piskulak

II korekta: Barbara Florczyk

Projekt okładki: Joanna Tokarczyk

ISBN 978-83-60490-42-6

KRAKÓW 2007

Zakład Wydawniczy »NOMOS«

31-208 Kraków, ul. Kluczborska 25/3u

tel./fax (12) 626 19 21

e-mail: biuro@nomos.pl; www.nomos.pl

Identities are, overwhelmingly, constructed.

Samuel Huntington

SPIS TREŚCI

WSTĘP	9
-------------	---

CZĘŚĆ I SPOŁECZNE, KULTUROWE I PSYCHOLOGICZNE ASPEKTY RASIZMU

ROZDZIAŁ I: PROBLEMY RASY I RASIZMU W KULTURZE I RELIGIACH AMERYKAŃSKICH	15
Przeszłość czy terażniejszość? – Geneza i rozwój koncepcji rasy i rasizmu – Poligenizm i monogenizm – Od rasy do rasizmu – Amerykańskie katego- rie rasowe – Biologia czy konstrukcja społeczna? – Aspekty psychologicz- ne: psychoanalityczne i behawioralne – Psychologia kognitywna – Rasizm i religia	
ROZDZIAŁ 2: EUGENIKA: KONCEPCJA HODOWLI DOSKONAŁEJ RASY LUDZKIEJ	36
Naukowa religia – Rozwój ruchu eugenicznego – Negatywna i pozytywna eugenika – Prawodawstwo eugeniczne – Wpływ koncepcji – Percepcja spo- łeczna	
ROZDZIAŁ 3: SEGREGACJA RASOWA I RELIGIJNA	53
Historyczne aspekty segregacji rasowej – Segregacja rasowa w kościołach baptystycznych – Bob Jones University – Episkopaliańskie i katolicy – Perio- dyzacja segregacji społeczno-religijnej	
ROZDZIAŁ 4: POSZUKIWANIE TOŻSAMOŚCI RELIGIJNEJ I KULTUROWEJ	69
Czy Jezus był czarny? – Marcus Harvey i UNIA – Ruch powrotu do Afryki – Teorie afrocentryczne – Kwanzaa – Poszukiwania religijne	

CZĘŚĆ II TRADYCJA JUDEOCHRZEŚCIJAŃSKA: ZAGINIONE PLEMIONA IZRAELA

ROZDZIAŁ 5: BRYTYJSKIE PLEMIONA IZRAELSKIE: ARYAN IDENTITY MOVEMENT	91
Radykalizm i terroryzm – Charakterystyka i organizacja ruchu – Doktryna religijna brytyjskiego Izraela – Współczesna doktryna: rasizm i millenaria- nizm – Kontekst społeczno-polityczny	

ROZDZIAŁ 6: „BLACK JEWS”: POSZUKIWANIE TOŻSAMOŚCI AFROAMERYKAŃSKIEJ W JUDAIZMIE.	113
Opozycja wobec tradycji chrześcijańskiej – Naród wybrany – Początki ruchu – „Etiopianizm” – Współczesny czarny judaizm	
ROZDZIAŁ 7: RASTAFARIANIE: ZAGINIONE PLEMIONA IZRAELA Z ETIOPII I WYSP KARAIBSKICH.	126
Rasizm i seksizm w rytmach reggae – Rozwój ruchu rastafariańskiego – Niewola babilońska i ziemia obiecana – Między rasizmem a tożsamością – Prorok reggae – Bob Marley – Obrzędy i symbole – Współczesny dylemat: separatyzm czy uniwersalizm?	
 CZĘŚĆ III PROBLEMY TOŻSAMOŚCI I RASIZMU RELIGIJNEGO W AMERYKAŃSKIEJ TRADYCJI ISLAMSKIEJ 	
ROZDZIAŁ 8: GENEZA I IDEOLOGIA „NATION OF ISLAM” (NARÓD ISIAMU): PROBLEMY TOŻSAMOŚCI I RASIZMU.	147
Uniwersalizm islamski w zderzeniu z potrzebą tożsamości – Początki ruchu: Drew Ali – Fard: ludzka inkarnacja Boga – Doktryna proroka: Elijah Muhammad	
ROZDZIAŁ 9: WSPÓŁCZESNY „NATION OF ISLAM”: RASIZM CZY UNIWERSALIZM?	168
Bóg jest czarny – W kierunku uniwersalizmu: Malcolm X i przeobrażenia lat sześćdziesiątych – Przemoc i morderstwa – Era Farrakhana – Święta „Nation of islam” – Opinie polityczne w kwestiach wewnętrznych i zagranicznych – Antysemityzm – Marsze milionów – Oczekiwanie apokaliptyczne	
ZAKOŃCZENIE.	191
BIBLIOGRAFIA.	193
Źródła internetowe.	204
INDEKS NAZWISK, MIEJSC I TERMINÓW.	205
CONTENTS.	209
SUMMARY.	211

WSTĘP

Każda akcja powoduje reakcję. Taka zasada, znana każdemu z lekcji chemii czy fizyki, znajduje swe odniesienie nie tylko w naukach ścisłych, ale także w naukach humanistycznych i społecznych. Teoria ewolucyjnego rozwoju wszechświata i organizmów biologicznych przyniosła reakcję w postaci teorii kreacjonistycznych albo inteligentnego projektu. Racjonalizm i ateizm doby oświecenia i pozytywizmu przyniósł reakcję postaci odrodzenia religijnego i fundamentalizmu końca XX wieku. Teorie rasistowskie, głoszące wyższość jednej grupy rasowej, na przykład rasy białej, czy specyficznie nordyckiej, wywoływały reakcję w postaci ich reinterpretacji, wskazujących na przykład na wyższość moralną i kulturową ras afrykańskich. Europocentryczne teorie eugeniczne, proponujące hodowlę doskonałej białej rasy ludzkiej, znalazły swe przeciwstawne odbicie w nowej, dwudziestowiecznej mitologii afroamerykańskiej. W tym wypadku reakcją stały się opowieści czarnego islamu o sztucznym wyhodowaniu rasy białej, jako wyrazu opozycji wobec woli Boga, który stworzył wyłącznie czarnych ludzi.

Rasizm, rozumiany jako zespół poglądów i działań, opierających się na pseudonaukowych teoriach o nierówności biologicznej i intelektualnej przedstawicieli różnych ras ludzkich, upowszechnił się w okresie tzw. modernizmu, począwszy od XVIII wieku. Darwinowska teoria ewolucji, stała się podstawą tzw. darwinizmu społecznego, proponowanego przez Herberta Spencera czy Williama Grahama Sumnera. Z hasłami o przetrwaniu najsilniejszych, zdobywaniu dominacji w społeczeństwie jednostek najzdolniejszych, potrafiących przystosować się do zachodzących zmian, stawał się on podstawą dla swego rodzaju naukowego uzasadnienia poglądów o nierówności społecznej, a przede wszystkim nierówności rasowej. Wychodząc z założenia o nierównym rozwoju ewolucyjnym poszczególnych grup raso-

wych, zwolennicy wprowadzonego na początku XX wieku przez Alfreda Bineta i Theodore'a Simona testu na inteligencję, próbowali wykazywać wyższość intelektualną ludności pochodzącej z krajów Europy północnej. W tym momencie termin rasa odnosił się już nie tylko do Amerykanów pochodzenia afrykańskiego i europejskiego, ale został rozciągnięty na poszczególne grupy ludności zaliczanej do kategorii białej. Pojawiły się w obiegu terminy takie, jak rasa brytyjska, skandynawska oraz rasa żydowska (the Jewish race).

Upowszechnienie w wieku dwudziestym poglądów rasistowskich prowadziło do kompleksowych konsekwencji na poziomie życia społecznego i indywidualnego. Złożoność problemu badali socjologowie, psychologowie, politolodzy, wskazując na różnorodne aspekty socjo-psychologiczne. Erik Erikson wskazywał na przykład na kluczową kwestię poszukiwania tożsamości. W kontekście indywidualnego rozwoju, w okresie młodzieńczym następuje proces samodefiniowania, wypracowania stabilnej koncepcji własnej unikalnej osobowości. Dotyczy to kwestii identyfikacji z wybraną ideologią, wypracowania własnego systemu wartości i podjęcie wyboru drogi życiowej. Ta faza rozwojowa decyduje o harmonijnym dorastaniu, osiągnięciu dojrzałości, życiowego sukcesu w sensie indywidualnym oraz społecznym. Z kolei nieprawidłowości prowadzą do konfuzji, frustracji, poszukiwań alternatywnych dróg rozwojowych¹.

Poszukiwanie tożsamości religijno-kulturowej w niezwykle zróżnicowanym etnicznie, rasowo i kulturowo społeczeństwie amerykańskim przebiegało w ciągu ostatnich dwóch stuleci na wielu poziomach. Nadanie szczególnego znaczenia kryteriom rasowym, nie tyle w sensie biologicznym, ale raczej społecznym, wpłynęło w sposób decydujący na kwestie samookreślenia. Ta właśnie amerykańska specyfika społeczna, kulturowa, historyczna wykształciła unikalne formy ekspresji religijnej, unikalne koncepcje religijne. W niniejszej pracy koncentruję się na trzech grupach, które odegrały decydującą rolę w kształtowaniu koncepcji religijnych, opartych na koncepcjach rasistowskich: białych Amerykanów, szczególnie pochodzenia anglosaskiego i nordyckiego, Afroamerykanów oraz Amerykanów pochodzenia żydowskiego.

Kwestia włączenia do tematu żydowskiej grupy etniczno-rasowej wynika z amerykańskiej specyfiki traktowania tego tematu. Jako przykład posłużyć może artykuł Susan R. Pitchford z jednego z najnowszych opraco-

---

¹ W. Weiten, *Psychology: Themes and Variations*, Pacific Grove, CA (Brooks/Cole Publishing Company) 1998, s. 451-452.

wań, encyklopedii socjologii. Pod hasłem ‘rasa’ omawia ona biologiczne i społeczne aspekty zagadnienia, poświęcając najwięcej miejsca (trzy kolumny) kwestii żydowskiej. W tym samym tekście kwestia Afroamerykanów zajęła zaledwie dwa akapity². Traktowanie żydowskiej mniejszości etnicznej w kategoriach rasowych, stanowi charakterystyczny element wielu opracowań specjalistycznych, ale także popularnego rozumienia tego zagadnienia. Kwestia ta stanowić może kolejny przykład braku precyzyjności amerykańskiego rozumienia kategorii rasy, a w konsekwencji rasizmu.

Praca niniejsza składa się z trzech części, omawiających wspomniane powyżej „akcje i reakcje”. W części pierwszej charakteryzują społeczne, psychologiczne, kulturowe, intelektualne uwarunkowania tworzenia się i funkcjonowania koncepcji rasistowskich. Kolonialna struktura społeczno-ekonomiczna stanowiła zaledwie punkt wyjściowy dla rozwoju struktury prawnej i politycznej, sankcjonującej zróżnicowanie społeczne w oparciu o specyficznie definiowane, acz bardzo nieprecyzyjne, kryterium przynależności rasowej. Naukowe i pseudonaukowe koncepcje okresu modernizmu, takie jak teoria ewolucji Darwina, darwinizm społeczny, eugenika, znalazły swe odbicie w nowych interpretacjach religijnych. Pozorna kontradycja pomiędzy nowoczesną nauką a ‘odwiecznymi’ tradycjami religijnymi prowadziła do interesującej asymilacji obu elementów. Poszukiwanie tożsamości, które przebiegało na wielu płaszczyznach, wiązało się ściśle z szeroko rozumianą kulturą dyskutowanej grupy – zwyczajami, świętami, a właściwie sztucznym kreowaniem nowych świąt, takich jak Kwanzaa, czy nowej obrzędowości. Dotyczyło także nowych interpretacji historii, z afrocentryzmem na czele.

W części drugiej analizuję różnorodne formy religijnych emanacji rasizmu, które kształtowały się w obrębie tradycji judeo-chrześcijańskiej. Wspólną ich cechą stanowi przekonanie, że ta właśnie specyficzna grupa etniczna czy rasowa należy do narodu wybranego, prawdziwego Izraela. Każda z grup, reprezentująca zarówno biały lub czarny rasizm, wierzy, że to właśnie ona składa się z potomków zaginionych plemion izraelskich. Koncepcja ta opiera się na tradycji zaczerpniętej ze starotestamentowej historii Izraela. Po śmierci króla Salomona, doszło do rozbitcia jedności politycznej. Kiedy syn Salomona, Rehoboam, objął tron, tylko dwa z plemion – pokolenie Judy i Beniamina, pozostały mu wierne, tworząc „Dom Judy”. Dziesięć plemion, zamieszkujących na północ od Jerozolimy, odłączyło się, tworząc

---

² S. R. Pitchford, *Race* [w:] *Encyclopedia of Sociology*, red. E. F. Borgatta, R. Montgomery, New York 2000, Macmillan Reference USA, t. 4, s. 2329-2335.

„Dom Izraela”. Podział taki trwał do podboju kraju przez Asyryjczyków w roku 722 p.n.e., kiedy to plemiona północne zniknęły z historii biblijnej. Tradycja ‘zaginionych plemion’ inspirowała wiele grup religijnych i etnicznych, zgłaszających pretensje do przynależności do narodu wybranego przez Boga.

W wypadku tradycji amerykańskiej, pretensje takie zgłaszają zarówno biali rasiści, reprezentujący nurt tzw. Brytyjskiego Izraela, nazywanego najczęściej Aryan Identity Movement. Doktryna religijno-polityczna Aryan Identity Movement oraz pokrewnych jej organizacji i kościołów wyrosła z dyskusji w ramach anglo-amerykańskiego protestantyzmu. Zawiera silne akcenty antykatolickie oraz antysemickie, ale przede wszystkim skrajne interpretacje tekstów biblijnych, mających potwierdzać wyższość rasy białej nad czarną. Z kolei nurt czarnego rasizmu wychodzi z takiego samego założenia, twierdząc, że zaginione plemiona Izraela jeszcze w czasach starożytnych wywędrowały do Afryki, a więc Afrykanie czy Afroamerykanie należą do prawdziwego narodu wybranego przez Boga. Koncepcje takie reprezentuje nurt judaistyczny i ukształtowane w ciągu ostatniego stulecia afroamerykańskie grupy tzw. Czarnych Hebrajczyków albo Czarnych Żydów (*Black Hebrews or Black Jews*). Natomiast nurt rastafariański prezentuje reinterpretacje tradycji zarówno Starego, jak i Nowego Testamentu.

Wspólnym mianownikiem tych wszystkich koncepcji jest zaczerpnięta z tradycji biblijnej wiara, że Bóg wybrał tylko jeden, specyficzny lud, naród, grupę rasową do spełnienia zleconej przez Niego misji zbawienia świata. Każda z omawianych koncepcji religijnych zawiera taką właśnie, opartą na przekonaniach rasistowskich, tezę. W poszczególnych koncepcjach zmienia się tylko grupa wybrana, mogą to być zaginione plemiona izraelskie, które wywędrowały jeszcze w czasach starożytnych do Etiopii, do Afryki Zachodniej, albo na Wyspy Brytyjskie, dając początek jedynym prawdziwym Izraelitom – ciemnoskórym Etiopczykom, potomkom ludów Yoruba, czy jasnowłosym i niebieskookim Anglosasom. W takiej sytuacji stają oni wobec kwestii legitymizacji narodu żydowskiego, jako spadkobiercy tradycji starotestamentowej.

Część trzecia dotyczy niezwykle ciekawej i oryginalnej doktryny religijnej wyrosłej na basie islamu i popularnej kultury. Stanowi ona interesujące połączenie elementów religii uniwersalistycznej z poszukiwaniami tożsamości poprzez hasła czarnego rasizmu. Twórcy *Nation of Islam*, czyli Narodu Islamu, dodali do swej koncepcji popularne fascynacje nowoczesną nauką, odwołując się do eugeniki i wizji naukowców, kreujących, jak doktor Frankenstein, nowe istoty ludzkie.

Problematyka społecznych, psychologicznych i kulturowych aspektów rasizmu znalazła szerokie odbicie w badaniach i publikacjach naukowych. Szczególnie postmodernistyczna analiza podkreślała sztuczność tej konstrukcji społecznej. Tematyka rasy, rasizmu i religii, opartych na tych koncepcjach, nie znalazła jednak dotychczas kompleksowego ujęcia, jako jednorodnego zjawiska. Praca niniejsza stanowi próbę takiego spojrzenia na zjawisko tworzenia doktryn religijnych, wyrosłych na bazie tradycji Abrahamicznej, a zawierających koncepcje lub jej elementy o charakterze rasistowskim. W sytuacji stosunkowo młodego, wieloetnicznego i wielorasowego społeczeństwa amerykańskiego stanowi poszukiwanie własnej tożsamości. Tematyka ograniczona została do dwóch grup rasowych, tzw. rasy białej i czarnej. W tekście wielokrotnie podkreślam nieprecyzyjność obu pojęć. Nie stosuję przyjętego w języku polskim terminu „Murzyn”, który w moim odczuciu zawiera konotację kolonialnego traktowania ludzi pochodzenia afrykańskiego. Posługuję się natomiast terminologią uznaną w kulturze amerykańskiej za *politically correct*, pisząc o ludziach czarnych czy białych, Afroamerykanach i Amerykanach pochodzenia europejskiego.

Zamieszczona na końcu pracy bibliografia wskazuje na rozległość badań, prowadzonych przez specjalistów nauk humanistycznych i społecznych. Najciekawszą grupę materiałów, wykorzystanych w niniejszej pracy, stanowią teksty twórców i liderów omawianych ruchów religijnych. Dotarcie do tych tekstów było możliwe dzięki znakomitym zbiorom bibliotek uniwersyteckich Północnej Karoliny, przede wszystkim University of North Carolina w Chapel Hill, Duke University, North Carolina State University. Szczególne podziękowanie chciałabym złożyć memu synowi, dr. Maciejowi Zamek-Gliszczyńskiemu za jego nieocenioną pomoc w docieraniu do często unikalnych materiałów źródłowych.

Praca niniejsza stanowi wynik kilkunastu lat zbierania materiałów, obserwacji i uczestniczenia w spotkaniach członków omawianych grup, dyskusji w grupach panelowych podczas spotkań organizowanych przez National Humanities Center w Research Triangle, North Carolina oraz na seminariach Program in the Humanities and Human Values i przemyśleń nad istotą zagadnień. Praca opiera się przede wszystkim na publikacjach amerykańskich, ale też specjalistów z innych krajów. Znakomita praca polskiego socjologa, Jarosława Rokickiego, podejmowała kwestie rasizmu w kontekście kultury i struktur społecznych³. Wstępne badania nad dysku-

---

³ J. Rokicki, *Kolor, pochodzenie, kultura. Rasa i grupa etniczna w społeczeństwie Stanów Zjednoczonych Ameryki*, Wydawnictwo Universitas (Uniwersytet Jagielloński), Kraków 2002.

towanymi w niniejszej pracy tematami były opublikowane w formie rozdziałów prac zbiorowych lub artykułów w „Przeglądzie Humanistycznym” oraz „Przeglądzie Religioznawczym”.